

A MAGYAR KORONA

országainak

RÖVID FÖLDRAJZA.

Népiskolák s általában elemi

osztályok használatára,

írta

F. Szabó Sámuel

tanár.

Ára (térképpel) **70 új kr.**

Második javított kiadás.

MAROSVÁSÁRHELYTT 1863.

A MAGYAR KORONA

országainak

RÖVID FÖLDRAJZA.

Első rész.

Pataky, N. 290.
írta

F. Szabó Sámuel

tanár.

Második javított kiadás,

egy térképpel bővitve.

MAROSVÁSÁRHELYTT 1862,

nyomatott az ev. ref. főtanoda belüivel.

Irj, tégy, csatázz! kinek mint

Adák az istenek:

Oltári a hazának

Hadd füstölögjenek! . . .

Erdélyi.

I. Feltünőbb természeti nevezetességek.

1. Hazánk czímerének jobb felét veres mezőben négy fehér szalag, — bal felét, hármasszöld halom fölött, korona és kettős-kereszt ékesíti. A halom csúcsai jelképezik Táttra, Mátttra, és Fáttra nevű hegységeinket; a négy szalag: Duna, Tisza, Dráva és Száva folyóinkat.

2. Mező-Túr fölé nagyon magasra emelkedve egy patkó alakú hegylánczot látnánk, mely a magyar földnek éjszaki és délkeleti határait alkotja; neve Kárpát. Pozsonynál kezdődik, hol a Duna hazánkba lép és Orsovánál végződik, hol Dunánk búcsut vesz.

3. A fő-hegylánczot Pozsonyon felül egy darabig Kis-Kárpátoknak, azután Fehér hegyeknek, Szilézia szélén Jablunkának nevezik. Az éjszaki határ közepén legmagasbra emelkedő rész neve Táttra. Ott hol a Poprád Gácsországba lép, kezdődik a Beszkéd hegysor; az erdőes Kárpátok bércei az Ung eredetétől Bukovináig terjednek; a V alakú erdélyi Kárpátok legmagasb csúcsai a déli határon emelkednek. A Táttrától nyugotra a Fáttra hegységet, délre a Mátttrát találjuk.

4. A Duna jobb partján fekvő magyar földet az Álpok ágai borítják: olyformán mintha egy madárláb ujjai jutottak volna nekünk. A felső

kettős ujj a Balaton tavát fogja közre s éjszaki ága Bakony és Vértes erdő név alatt ismeretes; karjai a Duna és Dráva között horitják. A közép ujj a Drávát és Szávát választja el Horvátországban. Az alsó rész a Száva és adriai tenger közt ágazik el; ez a júli Álpoknak nevezett főláncz, mely Zengen alól a Kapella és Vellebitbérceinél dinari Alp nevet vesz föl.

5. Nevezetesb hegycsúcsok a Tátrában: Kri-ván, jégvölgyi,-gerlachfalvi- és lomniczi csúcs; Máramarosban Petrósza; Erdély déli hatá-rán Bucsesd, Nyegoj és Retyezát. A leg-magashak S ezer lábnyira emelkednek.

6. A Duna Dévénynél érkezik magyar föld-re, hol a Morva vizével egyesül. Pozsonyt érint-vén, balpartjáról elszakad tőle a kis Duna, hogy Komáromnál újra visszatérjen s alkossa a szép Csallóköz szigetét. A nagy Dunának egy kisebb déli ágával (mosonyi ág) egyesül Óvárnál a Lajta, Győrnél a Rába; a kis Dunával Gutánál a Vág és Komáromnál a Nyitra; a kis Dunát Gutától Komáromig, Vágdunának nevezik. Neszmélynél ömlik a Dunába a Zsitva, Esztergom-nál a Garams kissé alább az Ipoly. Visegrádnál két ágra szakad s délre fordultában alkotja a hosszú keskeny Szent-Endre szigetét; a keleti ág mellett fekszik Vác. 30 mértföldnyi utazás után hazánk testvér-fővárosához Buda-Pest-hez értünk.

7. Buda fölött a Gellért csúcsról éjszak felé a Margit, délre a Csepel szigete látszik. Bátá-

nál egyesül a Dunával a **Sárvíz** s kezdődik az ingoványos mohácsi sziget. A Duna, miután az Eszéktől jövő **Dráva**t magáhavette keletre fordul, elfoly Ujvidék és Pétervárad között, hogy Tittelhez érkeve a **Tisza**val egyesüljön.

Zimony és Nándor-Fehérvár közt a **Száva** szakad a Dunába, Páncsovánál a **Temes**, Baziánál a **Karas** és **Néra**. Pestről Dunánk 100 mértföldnyit haladva, végre Orsovához érkezik, hol a kis **Csernát** elnyelvén, a Vaskapu sziklái közt zúgva tör át Oláhországba.

Földada t: Mely városokat és mellékfolyókat találtunk a Duna jobb vagy bal partján?

8. A **Tisza** ered Máramaros keleti szélén **Körösmezőnél**; elfoly **Sziget** és **Huszt** mellett; **Naményon** felül egyesül a **Szamos**szal, **Tokajnál** a **Bodrog**gal. A **Bodrog** a **Zemplénnél** egyesülő **Laborca** és **Latorca** folyókból alakul; azon földnyelvet, mely a **Tisza** és **Bodrog** közé nyulik **Bodrogköz**nek nevezik.

Lúczon alól fölveszi a **Tisza** az egyesült **Sajót** és **Her nád**ot, Szőlőkknál a **Zagyvát**; **Csongrádnál** a **hárm**-**Körös**, **Szegednél** a **Maros** növeli vizét; **Földvárnál** találkozik a **Dunából** jövő **hácsi** csatornával, **Titelnél** a csatornás **Bégá**val; **Titel**n alól végzi el 160 mértföldes kanyargó futását.

9. A **Dráva** **Varasdon** felülérinti **Horvátország** szélét s csak hamar fölveszi a **Murát**. A **Dráva** és **Mura** közé nyuló—16 □ mf. területű— földnyelv neve **Muraköz**. 40 mértföldnyi futása után **Eszéken** alól a **Dunába** ömlik.

A Száva Zágrábon felül lép Horvátországba; Sziszeknél fölveszi a Kulpát, alább az Unnát. Innen kezdve török határfolyó. 100 mértföldnyi kanyargás után Zimonymál érkezik a Dunába.

10. A Maros ered Erdély keleti szélén Gyergyóban; mellékfolyói: Vásárhelyen felül a Görgény, alól a Nyárad; Ujváron felül az Aranyos; Nagy Enyed és Gyula-Fejérvár közt a ketös-Küküllő; Déván felül a Strigy és erdélyi Cserna. Aradnál a hegyek közül sík földre s végre Szegednél a Tiszához érkezik. Utja 80 mértföld.

Az Ott forramatát, a Maros eredetével szemben, Csíkban találjuk; délre indul s mindenütt szük völgyben halad, míg a Feketeügy és Barcza torkánál téresebb vidékre jutva egyszerre V alakban megtörik; innen délnyugotra fordul, a verestoronyi keskeny sziklaszoroson Oláhországba ront s ennek térein a Dunával találkozik.

11. Legnagyobb tavunk a Balaton 20 □ mértföldnyi; partján Tihanynál híres vízhang; a Fertő 5 □ mértföldet borít, délkeleti szegleténél fekszik a Hanság nevű zsombékos mocsár; Erdélyben a mezőségi tavak sokkal kisebbek.

12. A Kárpátok, Duna és Száva közt területnek fele rónaság; a Duna-Tisza menti magyar alföld két darabban 1200 □ mföldet foglal el; a Csallóköz melléki kis alföld külön 200 □ mf. Erdély 1000 □ mértföldnyi szép fensikság; legnagyobb tere a 14 □ mértföldnyi Barczaság, Brassó mellett.

A Nyírség hullámos felületű térség a Tisza, Szamos és Debreczen közt; talaja homokos. A Mezőség Erdély közepén, a Nyírséghez hasonló felületű; csakhogy dombjai magasabbak és talaja agyagos.

13. Hegyeinkben sok kincs rejlik; Európának nincs oly gazdag része, mint a Kárpátalji föld. Legtöbb arany van Erdély nyugoti szélén, azon 10 □ mértföldnyi hegyvidéken, melyből a kis Szamos Aranyos és fehér Körös erednek. Az ezüst hazája főleg Selmech és vidéke, a réz Zólyom és Szepes megye. Pénzt vernek Körmöcz és Gyula-Fehervár; rézpént Szomolnok és Nagybánya is.

14. Legtöbb vasat gyárt Gömör megye; konyhasóval egész Európát elláthatnók; Máramarosban kezdődve Erdély közepén nyulik végig azon földszalag, melyen a kősót ássák. Legjobb kőszénét találnak a Bánságban Oravicza vidékén, továbbá Pécs és Soprony mellett. Zágrábtól éjszakra, Horvátország szélén, fekszik Radoboj kénbányáival; Erdély délkeleti szélén a Büdös barlangból fojtó, kénes gőz emelkedik.

15. Nevezetesek: Erdély arany vidékén Nagy Ág mellett a tellur nevű fém és Sáros megyében Eperjestől keletre a szivárványzó nemes opál, melyek az egész földön csak hazánkban jönnek ily tisztán és ekkora mennyiségben elő. Nagy Váradon felül a Körös völgyben Révnel, híres agyagot ásnak. Sokféle márvány Pécs mellett; gipsz főleg Torna megyében és Torda mellett (Erdélyben). Mészkö, hosszú hegysorokat al-

kot, néhol szép barlangokkal, melyek közül leghiresebb az a gtelki baradla Gömörben, továbbá a sziliczei jégbarlang Torna megyében, a homoró dalmási Udvarhely széken sat. A Detonáta nevű bazalt hegy, Abrudbánya közelében, olyan: mintha 100 ölnyi magasra szegletes orgonasipokat raktak volna egymás mellé. Sziksót gyűjtenek a tiszai síkságon és a Fertő mellett.

16. Ásványos forrás több van ezernél. Híresebbek: a budai és mehádiai meleg fürdők; Borszék savanyúvize, Erdély éjszakeleti szélén; Suliguli Máramarosban; parádiszagos viz; czégi keserű viz a Mezőségen sat.

17. A Kárpátok rengetegei hol még a múlt században bölény is élt, nagyon megritkultak. Hiúz igen ritka; medve gyakoribb, a sziklás tetőkön zerge és morga; a szálás erdőkben néhol gim, a tiszai síkságon ürge és a szemnélküli vakony élnek. Bogarakat pusztító éneklő madaraink nagy kíméletet érdemelnek; termékeny rónáinkat nyáron éber tűzok-csapatok lakják; a hasznos golya mocsáros vidékeinken s főleg az alföldön gyakori. Mérges kigyó kevés van. Halak közül a Dunában viza, Tiszában kecsege, Poprádban lazacz jelennek meg költözéskor. A vándor sáska eddig csak vendég volt, de most a fertői Hanságban állandó tanyát akar tűni. Az orvosi nadályt (vérszipó) a tiszai mocsárokból külföldre hordják.

Házi állataink közül a magyar-fajú szarvasmarha, ló és komondor érdemelnek említést.

A bivalat főleg Erdélyben, az ecsedi láp körül, a Zsilva mentén és a Balatontól a Drávaig terjedő vidéken tartják. A gyapjú fontos kereskedelmi cikk.

18. Hegyeink fáit a Vág, Tisza és Maros hullámai szállítják a fátlan sík földre. Tölgyerdeinkből sok gubicsot visznek ki.

Mérges növényeinket mindenkinek ismernie kell.

Hazánk híres búza termelő ország, a Bánságból és tiszai vidékről sokat visznek külföldre; rizst a Temesvár körüli vizenyős téreken termesztnek, de keveset; a Kárpát alján jó borsó és len terem; a paprika valódi magyar fűszer, főleg a Tisza mentén termesztik.

19. Dohány, dinnye és bor hazánk legnevezetesebb terményei közé tartoznak. Kereskedők szegedi, debreczeni és pécsi név alatt, sok dohányt vittek régebben külföldre. A Tisza partjain, Tokaj és Szolnok közt, híres görög-dinnye terem. Leghíresebb borainkat azon fordított L (J) alakú hegycsoport oldalairól szűrik, mely a Bodrogtól nyugotra fekszik és Hegyalja név alatt ismeretes; ezeket tokaji boroknak nevezik. Híres még a ménesi bor Arad mellett, egri, budai st. Az erdélyi hegyaljának főhelye Czelná.

II. Részletes áttekintés.

a) Tisza-Duna-éjszaki Kárpátok köze.

20. Maramaros megyében:

Huszt, v. várrom: az innen északra eredő patakok medréből szép, állászó kovacs jegeczeket szednek, melyet a nép gyémántnak nevez; **Szigeten**⁶ v. reformált tanoda; **Rónaszék** en gazdag sóbányák; **Felső-Visó** közelében a híres **Suliguli savanyúviz**.

A megye minden folyóját a **Tisza** gyűjti magába, mely fekete és fehér nevű ágakkal a keleti határon ered; az **Iza** és a kis **Mára** Erdély szélén erednek.

A Tiszától éjszakra oroszok vagy rusznyákok, délre oláhok laknak; a német sóbányászok **Salzkammergut**ból vándoroltak be.

Nagy erdeiből a Tiszán sok fát, kivált fenyőt, úsztat le; sok juhot tart, jó sajtot készít.

21. **Ugo**csa megyében:

Nagy-Szöllős v. felett, a **Feketehegy** csúcsán a régi **Ugo**csa most **Kan**kó vár romjai; **Verbőcz**ről származott **Verbőczy**; a régi magyar hármastörvénykönyv készítője.

A Tisza középen melszi; éjszakkeleten oroszok, délkeleten oláhok, a nyugoti lapályon magyarok laknak.

A Tiszamentén sok tölgy-erdő van, néhol igen vastag fákkal. Sok disznót nevel, mocsáraiban nagy rákok.

22. **Bereg** megyében:

Solyván v. híres savanyúviz; **Munkács**nak $4\frac{1}{2}$ v. régi vára van; közelében vasbányák, kohók és öntöde; **Gáth**tól keletre fekszik a 2 □ mfdnyi **Szernye** vagy **gáthi mocsár**; **Bereg-**

szászok v. szép gyümölcs, jó bor s közelében **Muzsajon** híres timsógyár és malomkő; **Naménynál** v. ömlik a Szamos a Tiszába, a gőzhajók eddig járnak fel a Tiszán.

Nyugoti fele síkság; éjszaki határán ered a **Latorcza**; itt oroszok, amott magyarok laknak. A Latorcza völgyén jöttek őseink Arpáddal, 1000 évvel ezelőtt, uj hazájokba; innen vezet a **vereczkei** szoros Gácsországba.

A beregi tölgyek híres vastagok; gyümölcsesek, főleg almával, nagy kereskedést üz. **Mocsáros** erdeiben sok **disznó**, óriás **rák**.

23. Ung megye, alakja pillangó; helységei:

Szobráncz, v. fürdőhely; **Ungvárs** v. régi vára van, közelében vasbányák és öntöde; **Dubrinics** porcellánföldét Bécsbe vizik; **Szerednyén** v. jó bor; **Dobóruszka**, innen származott s itt volt eltemetve **Dobó**, féldomború márványkövét a ruszkaik egyház oldalából az egri várba vitték.

Az **Ung vize**, éjszakkéleti csúcsán ered, az egész megyén átfoly s a nyugoti határt érintő **Latorczába** szakad; a **Latorcza** és **Tisza** a megye déli részét mossa.

Hegyei közt oroszok, a síkságon magyarok laknak; sok erdőt és gyümölcsfát nevel.

24. Zemplén megye, alakja csizma; helységei:

Mád, v. jó bor, fürdőhely; **Tokajnál** v. egyesül a Bodrog a Tiszával, világhírű bor; **Sárospatak** on 5 $\frac{1}{2}$ v. reformált főiskola, mely 1860-ban

tartá háromszázados ünnepét; Sátorallya-Ujhely v. egy sátoralaku hegy lábánál; Zemplén v. várom.

Ujhelytől Tokajig kanyarúl félkörben azon hegyláncz, mely Hegyaljának neveztetik. Tokajtól Mád felé nyuló déli- és Patakra néző keleti oldalai mindenütt a legjobb borral telt pinczéket rejtik kebelökben.

A legéjszakibb csúcsban eredő Laborcza a Zemplénnél egyesül a Latorczával s ezentúl Bodrog nevet vesz föl. A Bodrog és Tisza közt fekvő vizenyös tér neve Bodrogköz. A Tisza jobb partjáról Tokajon alól egy Takta nevű ág válik el, mely Lúcznál tér vissza s alkotja a 2½ □ mfdnyi Taktaközt. A Hernád is érinti a megye lábujját.

A Hegyalján magyarok, fennebb tótok, az éjszaki széleken oroszok laknak.

Bodrogköz szép szarvasmarhát nevel; a Tiszában kecségét fognak.

25. **Sáros** megye; helységei:

Eperjes¹⁰ v. luth. főiskola, mellette Sóvár, 70 ölös bányáiból sósvizet húznak fel, melyből a p-rosót főznek; a keleti határszélen Vörös vágnál a föld legszebb nemes-opálait találják; magas, süveg-alaku hegyről néz alá a sárosi várom; Bártfa⁵ v. a Tapolya mellett, fürdőhely, savanyúviz, vászonfehérítés; az éjszaki határszélen Czigelka és Szulin savanyú vizeikről hiresek; a megye éjszakkéleti csúcsánál vezet a duklai legyszoros az Ondava völgyéből Gácsországba.

Az Ondava, Poprád és Hernád csak érintik

a megyét; a Tarcza és Tapolya végig foly rajta.

Éjszakon rusznyákok, délen tótok lakják.

Sok lenet és gyümölcsöt termeszt; savanyú vize az országban leglőbb. Vászonnal nagy kereskedést űz.

26. **a) Szepes** megyében:

Ó-Lublyón v. régi vár, Uj Lublyón fürdőhely; Kés márk $4\frac{1}{2}$ v. Tököli régi várával; luth. főiskola; szemben véle, a Tátra sziklás bércei alatt S me k s z fürdőhely; Lőcsétől⁶ v. keletre Szepesvár romjai, honnan Branyiszkó hegy-szoros Sáros megyébe vezet; Iglón⁶ v. porcelángyár, közelében sok vasbánya és kohó; Szomolnok, v. híres rézbányákkal, rézpenzt ver.

Éjszaki részén a Tátra emelkedik, melynek csúcsai a Poprádra tekintenek; a Dunajecz két ággal (fekete és fehér) Gácsország beszögellő darabjában ered, egy darabig határfolyó Gácsország és a Szepesség közt, azután a Poprádot magába vévén, a Visztulába siet; a Hernád Szepesnek nyugoti szélén ered s Igló mellett foly el.

b) A Poprád-völgyben 13, a Hernád közelében 3 öszvesen 16 szepességi város⁶ lakói németek; a többi lót, éjszakon kevés rusznyák.

Lenec, hór sója legjobb az országban; folyóiban jóízű lazac, pisztrang; rézbányái az országban leggazdagabbak, vas sok; nagyon sok vásznat készít.

27. **Abauj** megyében:

Kassán¹⁴ v. pompás régi egyház, cukor,-

szeg- és börgyár; Metz en z é f⁶ v. vasbányákkal, szorgalmas lakói Stájer és Bajor országból vándoroltak be; mint földmunkások járnak szét az országba. Nagy Idán v. 300 évvel ezelőtt híres cigány-veszedelem; G ö n c z 5½ v. sok bor és gyümölcs, közelében A b a u j v á r; a keleti határszélen a r e g é c z i várrom és S z é p h a l o m, Kazinczi Ferencz sirjával.

A Hernád a megye közepén foly végig; délen magyarok, éjszakon tótok laknak.

28. A kis **Torna** megyében találjuk:

S z á d v á r romjait, közelében g i p s z bányák; Sziliczén egy lednicze nevű mély barlang, melynek szájánál nyáron jég képződik; D e r n ö n jóhírű vasgyár és bányák, sok pala; Torna v. mellett a szádelői barlangban ös-állatcsontok.

Mészhegyeiben számos, nagy, vízmosta üreg. Lakói magyarok.

29. **Gömör** (Kis-Honttal egyesült) megyében:

D o b s i n a⁵ v. vasat, rezes nikel nevű fémeket ás; R o z s n y ó⁶ v. viaszszal kereskedik, luth. tanodája van; C s e t n e k e n⁵ v. vasbányák és híres dohány; Nagy-Szlabos jó papirt gyárt; J o l s v á n sok gyümölcs, völgyének éjszaki részében Murány-vár romjai; R i m a - S z o m b a t⁸ v. sok pokróczot készít; D u l h á z a különő dohányt termeszt; P e l s ö c z v. közelében a világhírű a g t e l k i baradla ¾ mértföld hosszúságú üreg, sok mellék ággal.

A megyének mészszikláiban számos ki nem vizsgált barlang van.

Dobsinán felül ered a Sajó, vele szemben a Gram. Délen magyarok, éjszakon tótok lakják.

Az országban legtöbb vasat és gyárakat e megyében találunk; sok gyümölcsöt, sajtot és faedényt viszen ki.

30. **Borsod** megyében:

Edelényen v. cukorgyár; Miskolczon²⁵ v. ref. tanoda, színház, porcellángyár; kenyere, csizmái híresek; közelében Diós-Győr⁶ v. sok vasat gyárt s ebből jó aczélt készít; Ozdon is nagy vasgyár füsteleget; Ónodnál v. egyesülnek a Sajó és Hernád s csakhamar a Tiszába ömlenek; itt volt az eldöntő harcz 600 évvel ezelőtt a nagy tatár futáskor.

Diósgyőrtől nyugotra a Bikk hegység terjeszti szét erdős ágait. Borsód lakói magyarok.

31. **Liptó** megye, alakja négyszögű; helységei:

Szent-Miklós v. közelében a deményfalvi szép barlang és Szent-Ivány melynek temetőjében a halottak a földnek kénes kigőzölgései miatt nem rothadnak, csak elasznek; Hradeknél sok fűrészmalom harsog, fölötte Liptóújvár romjai; Lucski meleg fürdővel.

Éjszakkéleti határán a Tátra emelkedik, melynek Kriván nevű csúcsa alatt a fehér Vág ered; a fekete Vág délkeleten a Király²² hegyből indul s Liptóújvárnál találkozik testvérével. A Fáttra 4 ezer lábnyi magas hegység, a megye nyugoti határán. A Poprád a fehér Vággal egy

helyen szép tengerszemek mellett ered, de csak hamar Szepesbe lép.

Lakói tótok, kik a Vágon sok fátalpat úsztatnak le s híres juhsajtot készítenek.

32. Árva megyében:

Alsó-Kubinon v. felül Árva vár három a s romjai.

E megye Magyarhon legéjszakibb része, egészen fensikság; az Árva vize öntözi.

Lakói tótok, kik árva termékenységi földjük után burgonyával és zabkenyérrel szűkön táplálkoznak; természetik az ikriceza névű aprómagvú rozst, mely első évben kaszáló s csak másodikban érlel magot. Jó lenéből sok gyolcsot készít s azt idegen országokba is kihordja.

34. Turóc megyében:

Szent-Márton tól v. délnyugotra van Znió (régén Turóc z) várrom; régi kolostorának lakói tanították meg a tót népet különféle olajok készítésére.

A Fátra határhegység Liptó felől; a kis Turóc z vize a Vágba ömlik.

A sáfrányos tótok nagyrészt Turócból valók. Zöldséggel, olajjal a megye nagy kereskedést üz; főleg karórépája híres.

34. Trencsén megye, alakja hosszú négyszög, helységei:

Vág-Beszterczén v. várrom és sok szilva; közelében Puchó, v. jó posztót gyárt; Trencsén, v. régi várában 100 öles kút; Teplicz meleg fürdővel; Zay-Ugróc z jó posz-

tót, szöveteket és papírt készít; **B e c z k ó**, **O r o s z - l á n k ö**, **B u d e t i n**, **S z t r é c s e n** várromok; a **j a b l u n k a i** útszoros Sziléziába vezet.

A **V á g** regényes szép völgye, az egész megyén végig nyúlik.

Lakói tótok, kik az éjszaki részből „**d r ó t o z - n i**“ járnak szét az országba. Fával és **f e n y ő m a - d á r r a l** kereskedik.

35. Nyitra megye Afrikához hasonlít; helységei:

S z a k o l c z á n⁷ v. jó posztó; mellette **H o l i - c s o n**⁵ v. nagy fáczános kert és porcellángyár; **S z o b o t i s z t o n**⁴ v. külön utczában laknak a **h a - b á n o k** (régii ujrakeresztelkedők), kik jó cserép- edényeket, késeket és éghetlen házfedeleket készitnek; **C s e j t h é n** várrom; **P ö s t é n y**, v. meleg fürdő; **L i p ó t v á r**, v. erősség; **N y i t r a**⁵ v. régi várára **Z o b o r** hegye néz; **Ú r m é n y**, v. juhái, lovai kitünők; **É r s e k - U j v á r**⁷, v. régi híres várának nyoma sincs; **G h i m e s** vára lakható, **A p o n y** várrom.

Éjszakkéleti határán ered a **N y i t r a**; **C s e j - t h é t**ől nyugotra a fehérhegyek keleti oldalából a **D u d v á g**; ezen kívül a **V á g**, és **M o r v a** völgyeit találjuk e megyében; a **Z s i t v a** délkeleten határfolyó.

Lakói tótok, délen kevés magyar.

36. Pozsony megyében:

D é v é n y vára romjai köszöntik a hazánkba lépő Dunát; **P o z s o n y**⁴⁰ v. régi vára rom; itt volt az országgyűlés székhelye; székes- gyházában, mely az árpádházi királyok korából való, koronázták király-

inket, kik a dunaparti király halomra szoktak ilyenkor föllovagolni; szép gyümölcs, jó bor, luth. főiskola; hajóhid a Dunán; Szent-Györgyön v. várrom, jó bor és fürdőhely; Bazinnál v. savanyúviz, aranybányák; Borostyánkő, Vöröskő és Detrekő várromok; Magyar-Bél vidékén híres cseresznye; Nagy Szombaton^s v. az esztergomi érsek 300 évig lakott; itt alapítá ezek egyike azon tanintézetet, mely most Pesten egyetem. Híres nagy hordaját szétszedték; Vajka v. a Csallóközben, a nagy Duna balpartján, főhelyé a kis Vajkaszéknek; e kerület a megyétől függellen; lakói mint érseki nemesek, az esztergomi érsek mellett hadi szolgálatot tettek.

A kis Kárpátok és fehérhegyek választják el a Morva és Dudvág völgyét; a kis Duna Pozsonyon alól válik el a nagy folyamtól s a megye délkeleti szélén veszi föl a Dudvágot. A Dudvág és kis Kárpátok között Mátyus földének, - a kis és nagy Duna közt fekvő termékeny szigetet Csallóköznek nevezik.

Éjszakon tótok, délen magyarok; a városokban németek laknak. Vöröskönél veres márványt ásnak.

37. Komárom megyét a Duna kettészakitja; helységei:

Gutánál⁶ v. egyesül a Vág a kis Dunával; Rév-Komárom¹⁸ v. hazánk legerősb várával; jó fehér czipót süt, nagy halászatot üz; hajóhidja van a Dunán; e vidéket gyakran pusztítja földren-gés; Bábólnán híres arab ménes; Ó Szöny-nél v. római város volt; Neszmély bora első

rangú; Tata¹² v. egy mély tó partján melyet a nép feneketlennek nevez; vörös márványt ás; keletre tőle Bajfaluban van egy óriás hordó (2 $\frac{1}{3}$ ezer akós).

A megye déli részén a Vértes erdő ágazik el. A kis Duna, melyet Gután alól Vágdunának neveznek, Komáromnál egyesül a főággal. A Nyitra Komáromon felül, a Zsitva Neszmélynél végzi futását.

Lakói magyarok.

38. Zólyom megyében:

Breznóbánya⁵ v. nagy határán rengeteg erdők; sok juh ot tart s ezek tejéből híres sajtot készít; vidékén bányák. Libethbányán v. réz és vashánya; Besztercebányán⁶ v. ezüstolvasztó, löpormalmok; nem messze esik Úrvölgye, hol ezüstöt s főleg rézet olvasztanak, melyhez járul a rézgáliczos (ciment) viz által vasból rézzé változtatott tömeg; Úrvölgyétől nyugotra fekszik Hermanecz, kitűnő papirgyárral; Zólyomtól v. éjszak-keletre a Szliácsi fürdő.

Hegyei mellett a Garam kanyarog.

Lakói tótok; készítményeikkel mint csipkárók járnak be az országot.

39. Bars megyében:

Körmeöz⁵ v. vidékén gazdag arany és ezüst bányák; pénzt ver; Szklennon meleg fürdő; közelében Geletneken hazánk legjobb malomköveit törik; Bars v. és Léva⁵ v. régi várak; Aranyos-Maróton v. felül ered a Zsitva.

Keleti felét a Garam, a nyugotit a Zsitva futja át; éjszakon tótok, délen magyarok lakják.

40. Esztergom megyét a Duna derékban szeli ketté; helységei:

Dömös régi kolostorának romjai a Dunára néznek; Esztergom¹² v. a magyar hercegprimás lakhelye; gyönyörű egyháza büszkén tekint a Dunára; itt született és keresztelkedett meg Szent István; Párkány nyal, v. hol a Garam fulását végzi, hajóhid köli öszve.

Déli részén a Vértes ágaiban vörösmárvány, melyet a Dunán Pestre szállítanak; hegyeiben barna szenet is találnak.

Lakói magyarok; Esztergomtől Komáromig fogják nyáron át a vizát és tokot.

41. Nógrád megye, karos-szék alakú; helységei:

Zlatnón készitik hazánkban a legszebb üveget; Podrecsány pipáiról híres; Gácsnak v. régi vára van, hazánkban legjobb posztót és gyapjú-szöveteket készít; Losonczon v. ref. tanintézet; Füle k, v. Szécsény, v. Balassagyarmat⁴ v. régi híres váraik romban hevernek.

Déli részén a Cserhát ormain, nagyon sok várrom, többek közt: Nógrád, Hollókő, Sámsonvár és Salgó. Az Ipoly a megye legejszakibb csúcsában ered; a Zagyva Salgó várnál.

Éjszakon tótok, délen magyarok laknak. A Zagyva eredete körül, hol a Cserhát és Mátra ágai találkoznak, nagy barnaszén telepek fekszenek.

42. Hont megye, alakja kontyos-fej; helységei:

Selmecz¹⁸, v. körében igen gazdag ezüst, arany és ólom bányák; cseréppipái országos híresek; két vára, luth. tanodája, 100 év óta bányász-akadémiája, 50 év óta erdősz-iskolája van; mellette a kalvária hegyről szép kilátás. Ipoly-Ságtól v. éjszakra a szalattnyai savanyúvíz, keletre Hont és Drégely várromjai; Kospalagon jó dohány.

Az Ipoly Nógrádból jöve, Szobnál ömlik a Dunába.

Lakói éjszakon tótok, délen magyarok.

43. Heves és Külső-Szolnok megyében:

Hásznos, három várromjában a könnyenhivők kincset keresnek; Parádón híres savanyúvíz és timsós fürdő; Sirok felett, magas hegyről, szép várrom néz alá; Eger¹⁹ v. érseki lakhely, meleg fürdőkkel; a város felett emelkedő vár most rom, 300 év előtt löbb izben török-ostromtól állott ki; szép kath. egyházával szemben fekvő lyceumában: gazdag könyvtár és csillagda; van egy ép török tornya tetején félholddal; hegyein híres vörös bor. Verpelét, v. dohányát legjobbnak tartják az országban. Visonta és Sárpiros borai igen jók; Gyöngyös¹⁶ v. szép vidéken, a Mátra alján, sok szamarat tart. Heves, v. görögdiényei országos híresek; Tisza-Füred⁵ v. jó magyar nyergeket készít; Szolnokon¹² v. felül, hol a Tiszával a Zagyva egyesül, állott egykor a szol-

noki vár; állóhidja a Tiszán, nagy raktárai, sok gyára és gőzfürészmalma van; Mező-Túr¹⁶ v. a kárpátalji országok közepén, jó fekete cserépedényt készít.

44. Szolnok és Gyöngyös közt fekszik a) a **Jászság**; főhelye Jász-Berény¹⁸ v. hol egy régi kürtöt mutogatnak, mely nem volt Lehel vezéré; a helység közepén, a Zagyva szigetén, áll József nádor emlékoszlopa; közelében, Kerekudva r pusztán, Attilának legkedvesb lakhelyét keresik történetbuváraink. Az egész Jászságon végigvonúl s Pest és Heves megyébe is átnyúlik a Csörsz-árka.

Mező-Túrtól éjszakkeletre fekszik b) a **Nagy-Kúnság**; főbb helyei: Kardszaga¹⁴ v. és Kis-Ujszállás, v. híres görögdinnyét termesztnek.

Heves megye éjszaki részét a Mátra bércz és ennek ágai borítják; ezen alól kezdődik a nagy tiszai síkság.

A Tisza kanyarogva utazza át a megye közepét. A Mátra vizeit az éjszaki határszélen eredő Tarna gyűjti magába és önti Jászberénynél a Zagyvába. A Berettyó és hármaskörös, melyek mocsáraikkal a kúnsági Sárrétet alkotják, Mező-Túron alól egyesülnek s nem sokára a Tiszába ömlenek.

Lakói magyarok; a Mátra-környéki palócok s innen éjszak-keletre lakó barkók, különös tájnyelven beszélnek. — Legelőin szép marhák; vizeiben sok hal és madár.

45. Pest megyében:

V i s e g r á d, v. régi várának romjai a Dunában tükröznek; **V á c z o n**¹² v. van eltemelve I. Géza, siket-némák intézete; **B u d a**¹⁵, Magyarország fővárosa, vára a tatárjárás után épült, a mohácsi vész után 145 évig török-kézen volt; ostrom közben pusztult el Mátyás pompás királyi palotája és 50 ezer kötetes, azon időben páratlan, könyvtára. A várhegy oldalán szép sétányok vannak készítve; a városban, a Dunára néző királyi palota kápolnájában őrzik a magyar koronát; itt van egy műegyetem (polytechnicum) is. Ujabbán a 72 öl magas Gellért hegyről is nagy erősség féhérlük; a Gellért oldalán **T u b á n** külváros házai csüngenek. Szőlői legnagyobbak az országban s bires vörösbort adnak. Meleg fürdőt már a rómaiak használták, a törökök is sokat mosódtak benne; most leghasználtabb a **C s á s z á r f ö r d ő**; néhány év előtt a Sashegy alatt kesersós forrásokat találtak. A gőzhajózási társulatnak nagy gyára van a városzigeten, melyben több mint 2000 ember dolgozik. A várhegy alatti alagutat 1853 elején kezdték furni, 8 év alatt készült. Buda vidékén szép nyárlakok és mulatóhelyek vannak. Ó **B u d a**¹⁰ öszvefügg Budával, helyén feküdt Acincum római város, a hunok Attila testvéréről adták mostani nevet; határán keresik Árpád sírját.

46. Pest¹³⁵ v. Magyarhon testvérfővárosa; éjszakra tőle a Duna balpartján fekszik a **R á k o s** mezeje; határában **K ő b á n y á n** sok homokkővel fedettek és jó fehér bort szürnek. **E g y e t e m é t** 1784-ben nyerte; 1830-ban keletkezett a **t u d ó s**

társaság; mindkettőnek szép könyvtára van. 1834-ben kezdett épülni a nemzeti színház; 1835-ben alakult a gazdasági egyesület, mely az ügynevezett köztelken székel; 1836-ban kezdé építtetni az ország a muzeumot, melynek szép könyvtára, ásvány-, régiség-, állat-, képsat. gyűjteményei vannak. 1838-ban kezdődött a láncz hid építése; 10 évig tartott. Tanintézetei közül megemlítjük még: a fő reáliskolát, kereskedelmi akademiát, luth. tanodát; ref. főiskoláját újabb időben alapították; szép zsidó temploma is gombos fedelű, kettős, aranyos tornyával közelebbről készült el. Főbb gyáraia: liszt hengermalom, cukor-, selyem-, gazdasági, gépgyárak. Temetőjében pihennek Vörösmarty, Kisfaludy Károly sat.

47. Czegléd¹⁷ v. nagy vasúti állomás, honnan Nagy-Kőrösre¹⁸ v. és Kecskemétre⁴⁰ v. utazhatunk, mindkettőben reformált tanoda; Kecskeméten van Kátona József ércszobra; Alpárnál verték meg Árpád hódító sergei, a Tisza és Duna köze fejedelmét, Zalánt. Kalocsa¹⁰ v. kath. érsek lakhelye; éjszakra tőle Zsoltváros¹⁷ városa, keletre a 2 □ mfnyi örjegi mocsár. —

Pestmegye délkeleti felében, két kis darab föld neve **b) Kiskúnság**; mintha valaki almából vagy görögdinnye-héjből farkasfogát vágott volna: oly szépen tölti ki a kisebb darab két fogá a nagyobbiknak két mélyedését; helységei Halas¹⁴ v. ref. tanodával és Félégyháza¹⁵ v. a nagyobb, — Kún (régebben Tatár) Szentmiklós⁵ v. ref. tanodával, a kisebb darabon. A Kiskúnság most

2½ akkora, mint a Nagy; régen a Nagy volt nagyobb.

Szent-Endre szigetétől nyugotra emelkedik a hegyes pilis nevű csúcs, vidékét hajdan Pilis megyének, Kalocsa környékét Zsolt megyének nevezték. A Duna mindenütt a megye nyugoti határán hömpölyög; Pesten felül veszi magába a Rákospatakot; a balpart Kalocsa körül nagyon mocsáros, e vidéket Sárköznek nevezik.

Pest megye lakóinak nagyobb része magyar, éjszak-nyugoti részében és a fővárosban, kevés német és rác; a kis kúnok mind magyarok.

48 a) Bács (Bodroggal egyesült) megyében:

Szabadka⁴⁰ v. határa 18 □ mf. sziksós tavaiiban fürödnek, színháza van; Baja¹⁵ v. mellett fekszik a mohácsi sziget; Zombor²³ v. felül indul a Dunából a 10 öl széles bácsi csatorna, mely e század elején nyílt meg; Apatin⁸ v. vidékén terem az ország legjobb kendere; Ujvidéket¹² v. Péterváradal hajóhid köti öszve.

Azon szegletben, mely a Tisza és Duna közén nyulik, van **b) a Csajkások** kerülete; főhelye Tittel, v. a Béga torkolatával szemben.

A bácsi csatorna és Duna közt fekszenek a római sánczok. E megye hires termékenységgű; lakói délen többnyire rácok, éjszkon magyarok.

49. A Duna-Tisza és éjszaki Kárpátok közt eső földdarab olyan alakú, mint egy kinyujtott nyelv, melynek hegye Bács megyénél van; öszves területe

1900 □ mf. Lakói: a Kárpát alján tótok és kevés rusznyák, a déli sík-vidéken magyarok és kevés rác.

b) Duna-Dráva köze.

50. Mosony megyében:

Mosonynál v. szakad a Lajta a Dunának egy mellékágába; Óvár v. régi várában gazdasági intézet; Szentmiklósz, a megye délkeleti csúcsában, híres cukorgyárral.

Amosonyi Dunaág a megye keleti szélén kanyarog; a Lajta és Duna közti termékeny síkság neve Nyúlász; nyugoton a Fertő tavát, délen a Hanság 6 □ mfnyi mocsárait találjuk.

Lakóinak közel $\frac{2}{3}$ -da német, a többi magyar és horvát. A Fertő körül sziklót gyűjtenek; a Hanság zombékairól sok nádat vágnak.

51. Soprony megye, alakja félhold; helységei:

Kismártonⁿ, v. hol herczeg Eszterháznak szép várkastélya és pompás kertje van; Ruszt, v. a Fertő mellett, igen jó bort termel; Soprony-nak¹⁵ v. jó bora terem, de borgyára is van; aszalt gyümölcsössel nagy kereskedést űz; van benne luth. főtanoda; mellette gazdag kőszénbányák. Czenc, v. gróf Szécsenyi István sírjával; Eszterháza szép kastély; egy költséges töltés vezet innen éjszaki irányban, a Fertő keleti partja mellett, Mosony megyébe. Vitnyédén jó dohány. Frankóvár, Eszterházy kincs- és fegyvertárával.

A Rába két ágban, a keleti síkságot öntözi; a Fertő alakja olyan, mint egy tevenyak. A Rába mellékét magyarok, a többi részt németek lakják.

52. **Vas** megye olyan mint egy ekevas; helységei:

Kőszegtől⁷ délnyugotra Rohonc⁵ v. szerzett Klauzál Imre nagy érdemeket a magyarhoni juhnesítés körül; Szombathely⁴ v. a római felső-Pannoniának fővárosa volt; kiásott régiségeit külön gyűjteményben örzi; Német-Ujvár, v. a Battyániak birtoka; Tarcसान savanyúviz.

A megye északkeleti szegletében síkságból emelkedik a Ság magános csúcsa, tetejéről szép kilátással. A Rába balpartjától a Dunáig Vas, Soprony és Mosonyban, szélágazó hegyek: a nóri Álpok végső ágai. A Rába Stájerország keleti felében ered, nem sokára Vasba érkezik s az egész megyén végig foly; a Mura a déli határt érinti. Nyugoton németek, keleten magyarok, délen vindustók, a rusznyákok rokonai, laknak. A Mosony, Soprony és Vas megyében lakó németeket hien-czeknek nevezik.

53. **Győr** megyében:

Hédervár v. régi várának 3 tornya, három megyében fekszik; Győrnek⁷ v. régen vára volt; székesegyháza Sz. István korában épült, lóvásárai híresek; Szent-Márton v. felett, Pannonhalmán, hazánk legrégebbi apátsága, gazdag könyvtárral.

A mosonyi ág Győrön alól egyesül a nagy Du-

nával s alkotja a Sziget közt; a Rába ott hol Vasból Sopronyba érkezik két ágra szakad; az öreg-Rába Győr felé veszi útját, a kis Rába éjszakra folyván a Hanságban vesz el, s innen Rábca néven Győrnél érkezik testvéréhez, hol mindketten a Dunába merülnek. A rábatorok és Hanság közti mocsáros tér neve Tóköz, temérdek lúd és récze hazája. Győr megyének a Csallóközbe eső részét Csiliz nevű Dunaág környezi s erről Csilizköznek nevezik.

Lakói magyarok.

54. **Zala** megyében:

Balaton-Füred, nevezetes fürdőhely, hol Kisfaludy Sándor emlékszobrát 1860 nyarán állították fel; Tihany v. a Balatonba nyuló félszigeten, régi apátságának temploma híres viszhangot ad; a tóparton, egy őskagylónak kecskeköröm alakú maradványait találják; a badacsonyi magános csúcs alatt, a Balaton éjszaki partján, híres bor terem; Keszthely⁷, v. néhány évvel ezelőtt virágzó gazdasági intézete volt; Nagy-Kanisza¹⁰ v. főleg disznóval nagy kereskedést üz; Szalaegerszeg, v. a rákjairól híres Szala vize mellett; Sümegen v. lakott Kisfaludy Sándor, ki Rezi, Tátika, Csobáncz, Szigliget várakról sat. szép regéket írt; Csáktornya, v. régi várában a Zrinyi család lak- és temetkező helye. ÓLégrád v. a Dráva jobb partján; a légrádi bicskot országszerte ismerik.

Sümegnél kezdődik a Bakony erdő; a balaton-mellék egyike hazánk legszebb vidékeinek. A

Mura Légrádnál ömlik a Drávába; együtt alkotják a Muraközt. A Szala Vasmegye déli csúcsában ered, Zalát végigfutja s nagy görbedéssel Keszthelyen felül merül a Balatonba.

Éjszakon magyarok, déli részén horvátok és vindustótok lakják.

55. Somogy megyében:

Szigetvárt 300 évvel ezelőtt védte Zrinyi Miklós a törökök ellen; Csurgón v. reformált tanoda; Zerinvár a megye délnyugoti szegietében, a Dráva mellett feküdt; Kaposváron v. felül ered a Kapos vize; Somogyvár romjai a Koppány völgyére tekintenek, melyet hajdan Koppán (Kupa) vezér birt. Niklán, a Balaton délnyugoti szegleténél, van Berzsenyi emlékoszlopa.

Az egész megye szelid hegyvölgyes; éjszaki határa a Balaton s az ebből kiinduló Sió; a Dráva déli határfolyó.

Lakói magyarok; mocsáros helyein disznó, bival, csik; lovai legjobbak az országban, sok gyümölcsöt termeszt.

56. Veszprém megyében:

Nagy-Vásorban v. Kinizsi várlaka rom; Veszprém¹² v. régi vára a város közepéről emelkedő hegyen áll; közelében Ecségvár romjai és Herenden az ország legjelesb porcellángyára; Zircz és Bakonybél régi apátságok; Pápán¹⁶ v. reformált főiskola; Somló-Vásárhely felett a magános Somló hegyen híres bor.

A Bakony az egész megyén átvonul, legmagasb csúcsa a Somhegy, Bakonybél felett;

a gyárak rengeteg tölgyerdeit nagyon megritkították, makkján sok disznó hizik. A Balaton területe 20 □ mföldnyi, halai közül híres a fogas; a Siót római csatornának tartják, mely a Balatont a Dunával kötötte össze. — Lakói magyarok.

57. **Fehér** megyében:

Felső-Alapon ásványos víz; Székes-Fehérvár²³ v. hajdan az ország fővárosa, és koronázási hely volt, 13 királyt temettek ide; tőle keletre a velencei tó; Al-Csúthon híres példánygazdaság.

Éjszaki szélén a Vértess vonul el, melynek végső ágai Visegrádig és Budáig nyulnak.

A Duna mentén sok római régiséget ásnak; a Fehérvár melletti Sárrét mocsárai és Velencei-tó vize: Sárvíz név alatt, csatornákon, a Dunába vannak vezetve.

Lakói magyarok; mezei-gazdaságra nézve, e megye hazánkban első helyen áll.

58. **Tolna** megyében:

Simontornya, v. a Sió és Sárvíz találkozásánál, régen vára volt; a hidjai pusztá a Bezédy család birtoka; Szekszárdon¹¹ v. híres vörös bor; Tamási v. a Koppány vize mellett, mértföldekre terjedő vadaskertjeiről nevezetes; Gyöngön ref. tanoda.

A megyét átfolyó Sárvíz Bátánál érkezik a Dunába. A Somogyban eredő Kapos és Koppány is csatornákkal vannak szabályozva. Lakóinak $\frac{1}{3}$ -da német, a többi magyar; egyeseken laknak. Lovai és dohánya híresek.

59. **Baranya** megyében :

P é c s¹⁵ v. igen régi város; szép ódon, három osztályú kath. egyháza van; itt alapította Nagy-Lajos 1367-ben Magyarország első egyetemét, mely a mohácsi vészkor elpusztult; közelében sok jó kö-s z é n és má r v á n y; a városra szépsége miatt, rá-illetett régen e közmondás: n é m e t n e k B é c s, m a-g y a r n a k P é c s. **M o h á c s**¹⁰ v. a dunaparton: „hős vértől pirosult gyásztér sóhajtvá köszöntlek, nemzeti nagy létünk nagy temetője Mohács!” (Kisfaludi K.) éjszakra tőle a **C s e l e** pataka egy ma-lomnál szakad a Dunába, mely itt az 5 □ mfnyi **m o-h á c s i** szigeteket alkotja. **V i l l á n y** nál zamatos **b o r**; **S i k l ó s n a k** v. régen erős vára volt; nyugotra tő-le **H a r k á n y o n** meleg fürdők.

A Duna, mely keleti és Dráva, mely déli hatá-rúl szolgál, a megye délkeleti csúcsánál egyesülnek.

Éjszak-keleten magyarok, délen németek és rácok laknak. A tolnai és baranyai németeket **s v á-b o k n a k** nevezik. **G e s z t e n y é j é t** messze föld-re elhordja.

60. Miután „bejártuk **T o l n á t - B a r a-n y á t**“: megismertük a Duna és Dráva közt fekvő vidéket, mely a római **P a n n o n i á** nak egy részét tette. Alakja d ü l t n é g y s z ö g, területe 800 □ mföld; lakóinak $\frac{2}{3}$ -da magyar, a többi nagyrészt német.

c) **Dráva-Száva-tenger köze.**

61. A Dráván átlépve **H o r v á t o r-s z á g b a** jutunk. a) **Varasd** megyében :

V a r a s d⁹, v. vidékén meleg fürdők; R a d o b o j, gazdag kénbányákkal.

b) Körös megye; helységei közül csak a hasonló nevű várost említjük. E megye két különvált darabból áll; a déli, kisebb, sódar alakú.

A D r á v a e megyének északi, a S z á v a déli határul szolgál. Lakói sűrű, apró helységekből élnek, sok szilvát termesztenek.

62. a) Zágráb megyében:

Z á g r á b¹⁵ v. Horvátország fővárosa; innen délkeletre a Száva jobb partján terülő t u r m e z e i (turopolyai) grófságot mind nemesek lakják, főhelye N a g y - G o r i c z a; S z i s z e k⁸ v. ott, hol a Kulpa a Szávába ömlik, a szávai gőzösök eddig járnak; K á r o l y v á r o s n a k⁵ v. erőssége van.

A karcsú Zágráb megyének délnyugoti szegleténél fekszik **b) a magyar tengerpart**; helységei:

F i u m e¹⁰ v. a quarneroi öböl mellett; hajókat épít, jó papirt sat. gyárt. B u c c a r i, v. P o r t o R e v. kikötők, nagy halászatot üznek.

Az Álpok főlánca az adriai tenger közelében vonul el. A Kulpa Zágráb megye legnyugatibb szélén ered; Károlyvárosnál válik hajózhatóvá, honnan Fiumeig — e század eleje óta — mesterséges út vezet.

A lakosok mind horvátok, csak kevés o l a s z lakik a tengerparton, hol fige és granátalma is terem.

63. A Végvidéket határőrök lakják családjaikkal. A **Károlyvárosi** végvidék helységei közül:

Carlo p a g o, és Z e n g tengerparti városok; P l a s z k i falucska, Omer pasa születéshelye, S z l u -
i n t ó l v. nyugotra fekszik.

A főhegysort Zengen alól dinári Alpoknak nevezik; ennek részei: a tengerparton a V e l l e -
b i t, - s bennebb a nagy és kis Kapella hegy-
sor, - Carlopagotól keletre egy hosszukó, sziklás föld-
darabot egészen körbe-zárnak: úgyhogy az itt eredő
vizek csak föld alatt kereshetik föl a tengert.

A lakosok fele horvát, fele rác; földjük kö-
ves, termékelten, mint Árva.

64. **a)** A **Báni** végvidék az Unna és Kul-
pa közt, **b)** a **Varasdi** végvidék Sziszektól
éjszak-keletre fekszik; lakósaiknak $\frac{2}{3}$ -da horvát,
 $\frac{1}{3}$ -da rác. **c)** A **magyar** végvidék, — minde-
nütt a Száva bal partján keskenyen Zimonyig s onnan
a Duna és Tisza jobb partján a bácsi csatornáig —
T ó t o r s z á g h o z tartozik; helységei:

Ó-Gradiska, v. és Bród, v. erősségek
a Szávaparton; Mitrovicz v. régi neve Sze-
r e m; Hertkovcze és Nikincze illyr lak-
kóit Clementinusoknak nevezik; Zimony⁹
v. a Száva torkolatánál, Nándor-Felhérvár török erős-
séggel átellenben; Szláncamen a Tisza torko-
latával szemben, Zalán bolgár fejedelem fővárosa
volt; Karloviczon^t v. az óhitűek érseke lakik;
Pétervárad^d v. régi római város; erős váru
van Ujvidékkel szemben.

Lakói mind rácok.

65. A **Drávántuli kerület** vagy
Tótország három megyéje: Verőcze,

Pozsega, és **Szerem**; rácok lakják, nagyon termékeny.

a) Verőcze megye a Dráva jobb partján, Baranyával szemben fekszik; helységei:

Verőczének v. erős vára volt; **Gorján** falu régi neve **Gara**, az ős **Garai** család törzshelye; **Eszék**¹³ v. régi római város; fontos erőség; **disznókkal** nagy kereskedést üz; tőle délre a **Palocsa** mocsárban **Korogy-vár** romjai; e mocsár kiszáritásán dolgoztatva halt meg **Probus** római császár.

b) Pozsega megyében: a hasonló nevű város római telep volt, vára van; **Daruváron** v. meleg fürdő.

c) Szerem megye a Bácskával szemben fekszik; helységei:

Vukovár től v. (régebben **Valkóvár**) nyugotra **Antin és Tordinczében** mintegy 700 reformált szerb lakik; **Illok**, v. az ős **Ujlakiak** törzshelye, bora híres; innen délkeletre esik **Ruma** v.

E megye nagyon termékeny; sok jó szilvájából híres **szlivoviczát** főz; dunamenti hegyein készítik a jó **rác-ürmös** bort.

66. A Dráva, Száva és tenger köze: a régi **Pannoniának** déli felét tette; csak a károlyvárosi végvidék (Dalmátországgal együtt) nevezetett **Illyricum** nak. Alakja balta, melynek nyelét Péterváradnál meg lehet markolni, élét a tenger mossa. Területe 750 □ mfd. minden 10 lakósból 6 horvát, 4 rác.

d) Tisza-dél Duna-keleti Kárpátok köze-

67. Erdélyben találjuk a) Besztercze vidékét; helységei:

Besztercze⁶ v. körített város, luth. tanodája van; Radna, szép vidéken, az Ünökő csúcs alatt; főföhely, ólombányák, granát.

Kelten a Kárpátok főláncza vonúl el; éjszaknyugoti határán a 6 ezer lábnyi Czibles csúcs. A Nagy-Szamos Radnán felül ered.

Lakóinak felénél több szász, a többi oláh.

b) Doboka megye keskeny, hosszú; helységei:

Borgónál szoros út visz át Moldovába, jó papirt és pipákat készít; Kerlés mellett emelkedik a Cserhalom; a kúnokon itt nyert győzelem emlékére szól az ének: „Cserhalom a te tetőd diadalnak büszke tetője“ (Vörösmarti); Szék, v. sóbányáit most nem mivelik; Esküllőnél fogadtak hűséget az oláhok, 1000 évvel ez előtt, a győztes Töhlötöm vezérnek.

A Sajó, keleti szélén ered, s Cserhalom mellett elfolyván, csakhamar a nagy Szamosba ömlik. A kis Szamos, Széktől nem messze vágja át a megyét.

Lakóinak $\frac{1}{3}$ -da magyar, a többi oláh.

68. a) Belső-Szolnok megyében: Szamos-Ujvárnak⁴ v. vára van síkságon; lakói nagy része örmény; Déés⁵ v. a nagy és kis Szamos összefolyásánál, mellette sóbányák.

Lakóinak $\frac{1}{3}$ -da magyar, a többi oláh.

b) Kövár vidékének közepén Kövár

romjai; éjszakeleti csúcsában **Kapnikbánya**, v. arany, ezüsbányákkal.

Lakói nagyobb részint oláhok.

69. a) Kraszna megyében :

Szilágy-Somlyónak, v. hajdan erős vára volt, a **Báthori** fejedelmek törzshelye; mellette **Zován**y, fürdőhely.

Délkeleti határain, a **Meszies** hegyből, ered a **Kraszna** és **Berettyó**; az utolsó a **Réz** hegy-ség lábánál kanyarog.

Lakóinak felénél több oláh, a többi magyar.

b) Közép-Szolnok megyében :

Zilahon^o reformált tanoda; **Zsibón** lakott báró **Wesselényi** Miklós, híres ménese volt.

Keleti szélét a **Szamos** érinti; mely balról a **Szilágy** patakával növekszik; nyugoti felében, **Tasnád** mellett, ered az **Ér** nevű mocsáros folyócska. Minden 10 lakósból 6 oláh, 4 magyar.

Kraszna és **Közép-Szolnok** megyék közös neve **Szilágyság**; **Mátyás** király anyja idevaló volt.

70. Szatmár megyében :

Felső-Bányán v. és **Nagy-Bányán**^s v. arany, ezüst és ólom-bányák, kohók; e vidéken sok **gesztenye** terem. **Szatmár-Némethi**^s igen régi város; ref. tanodája van; innen kelet felé, **Máramaros** széléig, terjed az **Avasság**; **Csekén** a **Tisza** mellett, lakott **Kölcsey** Ferencz, itt van sirja is; **Ecsed**nek, v. hajdan vára volt; az 5 □ mfnyi **ecsed**i láp mocsárait a **Kraszna** vize alkotja; **Nagy-Károly**^s, v. görögdinnyéiről híres.

A Kraszna vize csaknem a Tiszánál éri el a Szamosot; nyugotra tőle kezdődik a Nyírség. A Szamos, a megye közepén foly át; az Ér délnyugoti szegletében folydogál, mellékén jó bor. — Lakóinak $\frac{1}{3}$ -da a keleti részben oláh, a többi nagyrészt magyar.

71. Bihar megyében :

Debreczen⁵⁰ v. reformált főiskolával, 150 mfolyi birtokán sok házi állat; vidékén sziksó, melylyel jó szappant készít; sok cseréppipát gyárt; temetőjében Csokonai sirja. Diószeg⁵ v. az Érmelléken, híres bakator bora van; Bihar régi várának alig van nyoma; Nagy-Váradon²⁰ v. kis vár, kath. és görög-egyesült püspöki lakhely, itt van eltemetve Sz. László és még 3 más magyar király; közelében meleg fürdők; Szalonta¹⁰ v. nagyfülű disznóiról híres; Nagy-Váradon felül, Réven, igen jó agyagot ásnak; innen keletre, a Körös és Királyhágó közt fekszik a Báródság nevű nemes ke-
rület, főhelye Nagy-Bárod.

Az Ér, Diószegen alól egyesül a Berettyóval; mellékén híres bort szürnek. A sebes Körös Feketetónál lép ki Erdélyből, megkerüli a Királyhágót s Nagy-Várad felé siet; a fekete Körös a megye délkeleti csúcsában, Rézbányán felül ered.

A megye nyugoti határán kezdődnek a Sár-rét mocsárai. Délkeleten oláhok lakják; lakói felül több magyar.

72. a) Szabolcs megyében :

Dobnánál kezdték a Tisza szabályozását;

Szabolcsnak régi föld-vára volt; Nyiregyháza¹⁷ v. tót lakói a Körös vize mellől költöztek ide; Nagy Kálló⁶ v. vidékén sok salétromot főznek; Mária-Pócs, v. híres bucsújáró hely; a hortobágyi pusztát e megyének délnyugoti részében találjuk; Csege, itt lakik sok kecsge.

b) A Hortobágy és Nyiregyház közt egy sapka alakú darabon fekszik négy **hajdúváros**: Nánás¹², Dorog⁷, Bösörmény¹⁷, Hadház a megye déli szélén még kellő Szoboszló¹⁶ és Vámos Pécs.

A Nyiregyházától keletre eső dombos vidék neve Nyírség, a megye többi része sík föld. A Tisza mindenütt határfolyó; Dobon alól szakadnak ki belőle a Kadarc és Hortobágy nevű mocsáros erek.

Lakói magyarok; igen jó rozsot, dohányt, dinnyét, burgonyát termeszt. A Nyírség sok akáczfát nevel; a nyírfákból tavasszal nyírvizet csapolnak; több helyen sziksós tavai vannak.

73. **Kolozs** megyében :

Győr-Vásárhelynél lapos-kerek öskagylók maradványa, melyet a nép Szent-László pénzének nevez; Kolozsvár²⁰ v. Erdély fővárosa; körített város volt, de újabban falait leszedték; fellegvárát 1715-ben kezdték építeni; e városban születtek Mátyás király és Bocskay István; virágzó ref. és egységshivő főiskolák s e felekezetek püspökeinek lakhelye; muzéuma 1859-ben alakult, ennek könyvtára és gyűjteményei szépen szaporod-

nak. **K o l o z s o n^s v. sóbányák**; **C z é g e n** híres ke-
sersós viz.

A kis Szamos két ágban (h é v és h i d e g)
Kolozsváron felül ered; tőle éjszakra a **S e b e s-
K ö r ö s** fakad. A megye keleti része a Mezőséghez
tartozik; minden 10 lakósból 6 oláh, 4 magyar.

74. **Gyergyó** szék Csikhoz tartozik; hely-
ségei:

B o r s z é k, kies hegyvidéken, híres savanyú
viz és hideg fürdő; közelében a **T ö l g y e s** szoros
vezet Moldvába.

Déli szélén, a Tarkó hegyből ered a **M a r o s**.
Lakói székelyek, kik úsztatott fával (tutajjal) nagy
kereskedést űznek.

75. **Torda** megye: hosszan, keskenyen
nyúlik el Kolozs megye mellett; helységei:

T o r o c z k ó n á l v. várrom, és jó **v a s b á-
n y á k**; **T o r d á n^s v. egység**hivők tanodája, só-
fürdők; sóbányáit már a rómaiak mivelték; közelében
a **l a b á s t r o m**, **p o r c z e l l á n** föld és egy **t o r d a i**
h a s a d é k nevű hegynyilat, melynek mézsziklái-
ban sok barlang. **G ö r g é n y - S z e n t i m r é n v.**
papir- és porcellángyár, közelében sósfürdő és
üveggyár; fölötte várrom.

A Maros, e megye déli szélén, Tordán alól ve-
szí föl az Aranyost; e két folyó közt a Mezőségen
sok apró tó. — Lakóinak $\frac{1}{3}$ -da magyar, a többi oláh
és szász.

76. **Aranyos** széket: 600 évvel ezelőt
kapták hadi szolgálatért, Torda megyéből kiszakítva,
a székelyek. E szék főhelye **F e l - V i n c z v.** — **Tor-**

ta mellett, az Aranyos jobb partján, egy szép termékeny tér neve **Keresztesmező**; itt vívták Deczebalák király és Traján római császár hadai az eldöntő harcot. — 10 lakósból 6 székely, 4 oláh.

77. **Maros** szék; helységei:

Maros-Vásárhely¹⁰ v. kis vára van; említhetők még reformált főiskolája és az országos Teleki-könyvtár; **Szováta** mellett sósziplák és tók; innen éjszakra, a Görgényhavasból ered a **Nyárád**. — Lakóinak $\frac{3}{4}$ -de székely, a többi oláh.

78. **Udvarhely** szék, (**Keresztúr** és **Bardocz** fiúszékekkel) helységei:

Parajdon sósziplák és bányák; **Korond** fürdőhely; **Udvarhelye**⁵ v. volt Attila egyik udvara; egy hegy-csúcson látszanak az ősbudvár nyomai, és a városban egy újabbkori váromjai; reformált főtanodája van, közelében találjuk a **Rika** erdejét; **Székely-Keresztúr**, v. unitar. tanodájával Udvarhelytől nyugatra, a homoródi fürdő és almási szép barlang keletre fekszenek; **Bardocz** mellett, a szék délkeleti csúcsában esik **Füle**, vasbányákkal.

Parajdon felül erednek egymás közelében a kis és nagy **Küküllő**; a hasonló nevű fürdőn felül van a **Homoródi** forradata.

Lakói székelyek; a homoródmellék sok meszet éget.

79. **Küküllő** megyében:

Ebesfalva vagy **Erzsébetváros**, v. a nagy **Küküllő** mellett, az Apafiak törzshelye, örmények lakják; **Küküllővárnak** v. a kis **Kü-**

küllő mellett, erős vára volt; **R a d n ó t o n**, a Maros partján, Rákóczy régi kastélyának maradványai.

A megye nyugoti csúcsánál egyesülnek a kis és nagy Küküllő; völgyeikben jó b o r terem. Lakóinak felénél több magyar, a többi oláh.

80. a) Segesvár szék, a nagy Küküllő mellett; helységei :

S e g e s v á r nak^a v. vára és luth. tanodája van, körített város; közelében **F e h é r e g y h á z a** határán (felső Fehérben) **P e t ő f i** sirja. — Lakói nagyrészt szászok.

b) Medgyes szék, a nagy Küküllő mellett; helységei: **B a j o m** vagy **B á z n a** földökkel; közelében a földből, gyuló légnemek szállnak föl; **M e d g y e s^c** körített város, luth. tanodával; **B e r e t h a l o m** v. a luth. püspök lakhelye.

Lakóinak $\frac{1}{3}$ -da oláh, a többi szász.

81. Alsó-Fehér megyében :

O f f e n b á n y á n arany ésteliúr; **V e r e s p a t a k**, nagyon gazdag aranybányákkal, melyeket már a rómaiak miveltek; **A b r u d b á n y a**, v. közelében a **D e t o n á t a** nevű bazalt hegy; **Z a l a t n a**, v. régi római város, gazdag bányákkal és nagy kohókkal; **G y u l a - F e h é r v á r¹⁰** v. az erdélyi fejedelmek lakhelye volt; kath. püspökség, pénzverőház, csillagda; vártemplomában vannak eltemetve **H u n y a d i J á n o s**, fia **L á s z l ó**, **B e t h l e n G á b o r**, **B o c s k a y**, I. **R á k ó c z y G y ö r g y** sat. a múlt század elején III. Károly, új várat építetvén ide; azóta e város második előneve **K á r o l y**. **S z e n t - I m r é n** régi egyház, melyet Hunyadi János a tö-

rőkön nyert győzelem emlékére építetett; itt szakad a Küküllő a Marosba. Nagy-Enyed^t, v. reformált főiskolával; Maros-Ujvár, sóbányái leggazdagabbak az országban; Balázsfalvánál v. folyószve a két Küküllő, egyesült görögök főiskolája s érsekjök lakhelye; közelében a kesersós tūri forrás; Vizaknán v. sóbányák.

A megye nyugoti szélén ered az Aranyos, két ággal (kis és nagy), fővenyéből aranyat mosnak; Verespatak, az erdélyi aranyvidék középpontja. Fehérvártól éjszaknyugotra, a Kecskő lábánál, fekszik az erdélyi Hegyalja; főhelye Czelná.

Minden 10 lakósból 6 oláh, 4 magyar.

82. a) **Szerdahely** szék; lakóinak $\frac{3}{4}$ -de szász, a többi oláh.

b) **Szász-Sebes** székben ugyanez az arány; Szász-Sebes^s v. körített város.

c) **Szászváros** szék, hasonlónevű fővárosában^t reformált tanoda. E város és Fehérvár közt, a Maros balpartján, találjuk a termékeny Kenyérmezőt; csatahely a törökökkel. — Minden 10 lakósból 8 oláh, 1 magyar, 1 szász.

83. **Hunyad** megyében:

Ilyén, v. született Bethlen Gábor; kissé alább lép a Maros Erdélyből Magyarországra; Dévát v. fölött a hegyoldalban ősrégi várrom; éjszakra tőle Nagy-Ágon, Erdély leggazdagabb aranybányái; sok — arany és ezüst tartalmú — lelur; Al-Gyógyon meleg fürdő; Batizon porcellángyár; Vajda-Hunyadonⁿ v. született

Hunyadi János és fia László; vára is ettájt épült, de néhány évvel ezelőtt leégett; vashányák; Várhely falú helyén feküdt a régi Dáczának fővárosa; sok régiséget ás; itt vezet ki a vaskapú i szoros Magyarhonba. A megye délkeleti felében van a szép Bóli barlang.

Déli határán, a Kárpátok főlánczának egyik legmagasb csúcsa a Retyezát; csonka. tetejével a kies Hátszeg vidékére tekint.

A Sztrigy vize Déva és Szászváros közt szakad a Marosba; az erdélyi Cserna a vaskapútól éjszakra ered, elfoly Hunyad mellett a Déván felül a Marosba érkezik; a kis Bisztra a vaskapú szikláin zúg. A Zsil két ággal (magyar és oláh) a megye déli hávasain ered, de a vulkán szoroson csakhamar Oláhországba tör.

Lakóinak $\frac{1}{3}$ -da magyar, a többi oláh. A Zsilvölgyében jó köszent találtak.

84. **Zaránd** megyében, gazdag aranybányák mellett, ered a fehér Körös. Itt van közepe az erdélyi arany vidéknek, mely az Aranyostól délre Déváig terjed. Zaránd v. régen e megyéhez tartozott, most Arad megyében találjuk a fehér Körös bal partján. — Lakói oláhok.

85. a) **Arad** megyében:

Ó-Arad¹⁸ v. vele szemben a Maros balpartján erős vár, lisztje hires; Glogovácza régi Órod vár romjain épült, jó dohányt termeszt, Ménesen igen jó bor; Világosnak⁵ v. hajdan vára volt; tőle éjszakkeltre Magyarát on hires bor terem.

A fehér Körös éjszakra foly; a Maros déli szélét mossa; nyugoti fele síkság, hol kevés magyar lakik; a többi lakos nagyrészt oláh.

b) Békés megyében:

G y u l á n¹⁷. v. régi vár; C s a b a²⁴, 20 évvel ezelőtt az országnak legnagyobb falúja volt, most város. B é k é s nél¹⁸ v. egyesülnek a fehér és fekete Körös, s csakhamar a sebes Körös is hozzájuk érkezik; S z a r v a s o n¹⁸ v. luth. tanoda.

Az egész megye termékeny síkság; lakóinak $\frac{2}{3}$ -da magyar, $\frac{1}{3}$ -da tót.

86. **a) Csanád** megye: főhelye M a k ó²⁴ v. a Maros parton; M e z ő h e g y e s e n híres ménés.

Lakóinak $\frac{2}{3}$ -da magyar, $\frac{1}{3}$ -da oláh.

b) Csongrád megyét a Tisza hosszában kétfelé vágja; C s o n g r á d¹⁵ városánál szakad a h á r m a s-Körös a Tiszába; S z e n t e s s e l²⁴ v. szemben a Tisza túlszéljén, P u s z t a s z e r n é l alkották őseink az alpári csata után törvényeiket; a szeri pusztát Kecskemét bírja, közelebről 7 emberkéz alkotta halmot találtak rajta, melyet a tanácskozó hét magyar nemzetség készített volt; H ó d m e z ő v á s á r h e l y³⁵, v. mellette a hódosító, reform. tanodája van; birtoka 16 □ mf. S z e g e d e n⁴⁵ v. régi vár; birtoka 15 □ mf. s z a p p a n y a és d o h á n y a híres; itt ömlik a Maros a Tiszába.

Lakói magyarok, földje termékeny térség.

87. A **Bánság** három megyéje: T o r o n t á l, T e m e s és K r a s s ó.

a) Torontál megyében:

N a g y - B e c s k e r e k e n¹⁶ v. alól szakad a

Béga vize a Tiszába; **Török-Becse**^o v. a Tisza partján, legnagyobb gabona-kereskedést űz az országban; **Kikinda**¹⁷ v. vidékén néhány ezer francia lakik.

Lakóinak $\frac{1}{3}$ -da rác, a többi német-oláh-magyar, kik e megyének rendkívül termékeny földét a török dúlások után népesítették meg.

b) Temes megyében :

Lippa⁷ v. a Maros partján, régen erős vára volt; itt rakják le a Gyergyóból induló tutajok nagy részét, fával fontos kereskedést űz; **Uj-Arad** v. vára Arad megyéhez tartozik, maga a helység Temeshez; **Temesvár**²⁰ v. a Béga mellett, nagy kereskedő és gyárváros, erős vára van; közelében **Ivándán** keserűviz, **Buziás** fürdőhely; **Iktár** a Temes és Béga közé szorulva, a fejedelmi **Bethlen** család törzshelye; **Versecz** v. sok bort termeszt; mellette a nagy **alibunári** mocsár, mely csatornán a Temes vizébe van vezetve.

Lakóinak $\frac{2}{3}$ -da oláh, $\frac{1}{3}$ -da német. A Béga és Temes közének vizenyős lapályain egy kevés rizst termesztenek. Ott, hol a hegyek ellapulva a síksággal összefolynak: az egész megye hosszában, a Marostól a Dunáig, régi sánczolások nyomai látszanak; a megye keleti szélén, a Berzava és Karas-völgyben, sok római régiséget ásnak.

c) Krassó megyében :

Lugostó¹⁸ v. keletre, **Lunkányon** hidegviz gyógy-intézet; **Oravicza**, v. vidékén ezüst-réz-vasbányák, márvány és legjobb **kőszén**, az országban.

A **Béga** ered Lunkányon felül Erdély szélén, az erdélyi Csernával szemben; Temesvártól Becskerekig hajókázható csatornával van szabályozva; Titelnél éri el a Tiszát. A **Berzava** ered a megye délkeleti szélén, ott hol a síkságra érkezik, csatornázva van; a Temes mellékfolyója. A **Karas** vagy **Krasó** forradata közel esik a Berzavához; rövid félkört irván le, csakhamar a Dunába érkezik.

Lakói nagy részint oláhok; a megye déli felében sok **bánya**-helységet találunk.

88. A **bánsági** végvidék, a bal dunaparton nyúlik végig. Helységei:

Páncsovánál v. szakad a Dunába a Temes; **Ruska**, v. ott hol a Vaskapú Erdélyből kivezet; nagy vaskohók, öntöde, srétgyár. **Karansebes**, v. kövér csigái híresek; **Mehádia** v. híres meleg források a várostól keletre, meredek sziklák közt, a szép Cserna völgyben buzognak; már a rómaiak ismerték; **Ó-Osónál** v. lép a Duna Oláhországba; a Kárpátok fülánca utjába állott, de ezt a **vaskapú** sziklaszorosnál áttörte.

A **Temes** és **Néra**, a Berzava és Karas forrásaival szemben erednek; e 4 folyó olyformán indul a négy világtáj felé, mint a Királyhegy vizei Liptóban és Gömörben. A Temes Karansebesen alól fölveszi az Erdélyből jövő Bisztrát s nagy körivet irván le Páncsovánál érkezik a Dunához; a Néra útja rövid, Fehértemplom és Baziás közt éri el a Dunát. A Néra torkolatán alól, a Pestnél rónaságra jutott Duna ismét hegyek közé szorúl s szűk szikla-ágyá-

ban rohanva halad; régebben a hajózás itt nagyon veszélyes volt, most a meder sziklái szét vannak robbantva (Szécsenyi műve). A magyar Cserna, az erdélyi havasok déli oldalán eredve, utolsó mellékfolyója a Dunának hazánkban.

Lakóinak fele, — a keleti részben, — oláh, fele rác. A Dunaparti sziklák közül árad szét a bántság síkjaira az úgynevezett kolumbácsi légy, mely nagy csoportokban támadja és öli meg a mezőn talált marhát.

89. **Csik** (s a vele egyesült Gyergyó-lásd 74- és Kászón) szék; helységei:

Szent-Domokoson felül ered az Olt a Marossal szemben, a Tarkóhegy keleti oldalából; rézbányák; keletre tőle a gimesi szoros; Csik-Szeredának v. kis vára van, tőle nyugotra a Hargita hegység; Tusnádon fürdő, határában esik a szép Szentanna tó, egy kialudt vulkán torkában.

Közepén az Olt völgye; lakói székelyek.

90. **a) Háromszék**: Kézdi, Seps-i és Orbai székekből s Miklósvár fiúszékből, egyesült; helységei:

Kézdi-Vásár helytől⁵ v. keletre az ojtói szoros; Kovásznán fürdőhely, iszap vulkán; mellette Körösön született Csoma Sándor; Seps-Szentgyörgynek v. ref. tanodája van.

b) A 18 darabban szétszort **Felső-Fehér** megyéhez tartozik: a torjai kénbarlang, melyből fojtó gőz emelkedik; közelében Bálványosvár romjai; Seps-Szentgyörgytől nyu-

gotra **E l ő p a t a k** fordó, az **Olt**nak **V** alakú hajlásában; délen a **b o z z a i** szoros vezet Oláhországba.

Háromszéknek az **Olt** hajlásába eső darabját, **Udvarhelynek** szomszéd részeivel együtt, **E r d ő v i d é k** nek nevezik. Folyója az **Olt**, mely **Szentgyörgyön** alól veszi fel a **F e k e t e ü g y e t**.

Háromszéket és felső Fehérnek egy részét szorgalmas székelyek lakják. A **s z é k e l y l o v a k** aprók, de tartósak és serények.

91. **Brassó** vidéke; helységei :

B r a s s ó³⁰ v. szép vidéken a **C z e n k** csúcs alatt, mely a termékeny **B a r c z a s á g r a** tekint; körített város; fellegvára és luth. tanodája van; sok jó posztót, pokróczot, bojtszövetet (flanel) sat. készít; délre tőle a **t ő m ő s i** szoros vezet Oláhországba, nyugotra a **t ő r c s v á r i** szorosnál barlangok; e két szoros közt emelkedik közel 8 ezer lábnyira a **B u c s e s d**. Sikságát a **B a r c z a p a t a k** öntözi.

Lakóinak $\frac{2}{3}$ -da szász, a többi nagyrészt oláh.

92. **Fogaras** vidékén :

F o g a r a s nak⁵ v. vára van; délnyugotra az erdélyi Kárpátok legmagasb pontja a **N y e g o j** csúcs.

Az **Olt** éjszakon határfolyó; minden 10 lakósból 8 oláh 2 magyar.

93. **a) Köhalom, b) Nagy-Sink és c) Ujgyház** székek, Fogarasvidéknek északi szélén fekszenek. Lakósaiknak fele szász, fele oláh.

d) Szeben székben :

N a g y-S z e b e n²⁴ v. körített város, luth. tanodával; délre tőle N a g y-D i s z n ó d, sok durva posztót készít, s jó cseresznyét termeszt; a v e r e s t o r o n y i szoros Oláhországba vezet.

A S z ú r u l csúcs, Fogaras vidéke határán 7 ezer lábnyi. Az O l t vize a verestoronyi szorosnál Oláhországba tör át, hogy ott a Dunát fölkeresse.—Lakóinak fele oláh, másik fele- kevés magyar hijján- szász.

94. A Tisza, dél Duna és keleti Kárpátok közt fekvő föld déli részét, régen D á c z i á n a k nevezték; a dákokat a rómaiak legyőzván, e földet 200 évig birták. Alakja j u h f e j, melynek nyaka a Bánság, orra Háromszék; területe 2450 □ mf. ebből 1000 Erdélyre esik. — Minden 10 lakósból 4 magyar, 4 oláh, 1 német, 1 vegyes.

III. Általános rész.

95. A magyar korona országai az éjszaki s z é- l e s s é g 44—50° (Carlopage-Árva) és a keleti hosszúság 32—44° (Fiume-ójtozi szoros) közt fekszenek. Nyugot-keletirányban másfél annyit kell utaznunk, mint délről éjszakra, hogy végig-haladjunk rajtok.

96. Régi kerületei ezek: dunántúli, a Duna és Dráva közt; dunáninneni: a lomniczi csúcsot és Szolnokot öszveköltő egyenes vonaltól nyugotra eső föld, s Szolnokon alól a Duna-Tisza köze; tiszáninneni: Lomnicz-Szolnok vonalától

keletre, a Tisza jobb partja és Kárpátok közt eső vidék; tiszántúli az, mi a Tisza balpartja és Erdély közt fekszik; drávántúli: a Dráva, Száva és Horvátország közti rész.

Erdélyben: a Székelyek és Szászok földje, Beszterczétől Szebenig, nagyrészt a keleti és déli határ mellett fekszik; Magyarok földének az ország többi részét nevezik.

97. A magyar-korona országainak összes területe 5900 □ mértföld.

1 □ mfdön lakik: a Duna és Dráva közt 2750, a Duna és Tisza közt 2630; a Dráva, Száva és tenger közt 2125, a Tisza, dél Duna és keleti Kárpátok közt 2120. Erdélyben egyedül 2 ezer. Összes népességök 14 millio, melyből, egyenlőleg szétosztva: 1 □ mfre 2375 esik.

Nemzetiség szerint: magyar 5 mill. 700 ezer, oláh 2 m. 200 ezer, tót. 1 m. 700 ez., német 1 m. 400 ez., horvát 1 m. 125 e., rác 1 m. 125 ezer; rusznyák 450,-zsidó 300 ezer.

Minden százból: magyar 41, oláh 16, tót 12, német 10, horvát 8, rác 8, orosz 3, zsidó 2. Erdélyben minden 10-ből: oláh 5, magyar 4, német (szász) 1.

98. Vallásra nézve: katolikus $6\frac{1}{2}$ m., reformált $2\frac{1}{2}$ m., óhitű $2\frac{1}{4}$ -ed m., g. egyesült $1\frac{1}{2}$ m., lutheránus 1 m., unitarius 50 ezer. Minden 10-ből:

6	katolikus	,	4	reformált magyar.
6	óhitű	,	4	g: egyesült oláh.
6	katolikus	,	4	lutheránus tót.
6	katolikus	,	4	lutheránus német.

6 óhitű , **4** katolikus rác z.

A horvátok mind katolikusok, az oroszok mind óhitűek. A reformáltak mind magyarok, csak 13 községben van tót, Zemplén megye közepén; 11 községben német, Pesten alól a Duna és Tisza közt; 2 községben rác z, a Dráva torkolatától délre.

Reformatus püspök van 5, — dunántúli, donamel-
léki, tiszáninneni, tiszántúli és erdélyi; lutheranus is
5, — dunántúli, dunáninneni, bányavárosi, tiszai és
erdélyi; unitárius püspök 1, — Kolozsvárti.

Kath. érsek van 4, — esztergomi, egri, kalocsai,
zágrábi; k. püspök 17, — pécsi, veszprémi, szé-
kesfehérvári, szombathelyi, győri, nyitrai, váczai,
beszterczebányai, rosnyói, szepesi (lakhelye Szepes-
vár), kassai, szatmári, nagyváradi, erdélyi (lakhelye
Gyulafehérvár), csanádi (lakhelye Temesvár), diako-
vári, zengi; minden érseki és püspöki városban pap-
növelde s fő vagy altanodát találunk.

A görög kath. érsek Balázsfalván lakik; van
továbbá 6 püspöksége: eperjesi, munkácsi, nagyvá-
radi, szamosujvári, lugosi, körösi. A karloviczai óhitű
érsekséghez 8 püspök tartozik: budai, károlyvárosi,
pakraczi, bácsi (lakh. Ujvidék), verseczi, temesvári,
aradi és erdélyi (lakhelye Szeben).

99. Helység van öszvesen 19 ezer (Erdélyben
2500), ebből 1 □ mfre 3 esik; a városok száma
1000-en felül áll. Átalában: hegyes vidéken t ö b b,
de k i s e b b helység van; mert a föld terméketlenebb
s a lakósok csak a völgyek mentére települhettek.

100. G ö z h a j ó k járnak: a Dunán egész
hosszában, a Tiszán Naményig, a Dráván Eszékig,

a Száván Sziszekig; kísérletet tettek kis hajókkal a Maroson Aradig, a Szamoson Szatmár-Némeliig, a Kulpán Károlyvárosig; a Balaton hullámaít Kisfaludi gőzös hasítja.

Az 1862 közepéig készült vasutak könnyebb megtartására: képzeljünk egy hatlábú pókot, melynek hátán a Nagyvárad-Püspökladány Szolnok-Budapest-Székesfehérvár közti vasút-vonal nyúlik végig. A póknak

a) éjszak felé nyújtott három lába: 1) Püspökladány - Debreczen - Tokaj - Miskolcz - Kassa közti ág; 2) Pest-Vác-pozsonyi ág, a bal dunaparton; 3) Székesfehérvár-Szőny-Mosony-bécsi ág, a jobb dunaparton.

b) A dél felé nyújtott három láb: 4) Szolnok-Mezőtúr-Csaba-Arad közti ág; 5) Czepléd-Szeged-Temesvár-Fehértemplom-baziási ág, ez leg-hosszabb; 6) Székesfehérvár-Nagykanizsa-Muraköz-trieszti ág.

7) A czepléd-baziási ágnek körme van, mert Fehértemplomtól Oraviczáig, hogy az oraviczai jó kőszentet a Dunához lehessen szállítani, egy darab vasút van készítve; 8) a pest pozsonyi ág is körmös, itt—Pozsony és Nagyszombat közt—lovak huzzák a vasúti kocsikat; 9) a pécs-mohácsi vasút-darab a pécsi kőszén szállítására készült.

Távirda: a vasutak mellett mindenütt s ezenkívül a „főbb útvonalokon, az egész országot behálózza.

T A R T A L O M.

I. Természeti nevezetességek.

			§	lap.
Hazánk czimere	-	-	1	3
Hegyek	-	-	2—5	3—4
Folyók	-	-	6—10	4—6
Tavak	-	-	11	6
Síkság	-	-	12	„
Ásványok	-	-	13—15	7
Ásványos vizek	-	-	16	8
Állatok	-	-	17	„
Növények	-	-	18—19	9

II. Részletes áttekintés.

a) Tisza- Duna- éjszaki Kárpátok köze.

			§	lap
Máramaros megye	-	-	20	9
Ugocsa	„	-	21	10
Bereg	„	-	22	„
Ung	„	-	23	11
Zemplén	„	-	24	„
Sáros	„	-	25	12
Szepes és 16 városa	-	-	26	13
Abauj	„	-	27	„
Torna	„	-	28	14
Gömör	„	-	29	„

			§	lap
Borsod	„	-	30	15
Liptó	„	-	31	„
Árva	„	-	32	16
Turócz	„	-	33	„
Trencsén	„	-	34	„
Nyitra	„	-	35	17
Pozsony	„	-	36	„
Komárom	„	-	37	18
Zólyom	„	-	38	19
Bars	„	-	39	„
Esztergom	„	-	40	20
Nógrád	„	-	41	„
Hont	„	-	42	21
Heves	„	-	43	„
Jászság és Nagykúnság		-	44	22
Pest megye és Kiskúnság		-	45-47	23-24
Bács megye és Csajkás kerület		-	48	25
20—48 §. összefoglalva		-	49	„

b) Duna-Dráva köze.

Mosony megye	-	-	50	26
Soprony	„	-	51	„
Vas	„	-	52	27
Győr	„	-	53	„
Zala	„	-	54	28
Somogy	„	-	55	29
Veszprém	„	-	56	„
Fejér	„	-	57	30
Tolna	„	-	58	„

	§	lap
Baranya „ - -	59	31
50—59 §. összefoglalva -	60	„

c) Dráva- Száva- tenger köze.

Varasd és Körös megyék -	61	31
Zágráb megye és tengerpart -	62	32
Horvát és magyar végvidék -	63-64	32-33
Tótország -	65	33
61 —65 §. összefoglalva -	66	34

d) Tisza- dél Duna- keleti Kárpátok köze.

	§	lap
Besztercze vidék és Doboka megye (E)	67	35
Belső-Szolnok (E) és Kővár vidék	68	„
Kraszna és Közép-Szolnok megyék	69	36
Szatmár megye - -	70	„
Bihar „ - -	71	37
Szabolcs megye és hajdúvárosok	72	„
Kolozs „ (E) -	73	38
Gyergyó szék (E) -	74	39
Torda megye (E) -	75	„
Aranyos szék (E) -	76	„
Maros szék (E) -	77	40
Udvarhely szék (E) -	78	„
Küküllő megye (E) -	79	„
Segesvár és Medgyes székek (E)	80	41
Alsó-Fehér megye (E)	81	„
Szerdahely, Szászsebes és Szászváros székek (E) -	82	42

Hunyad megye (E)	-	83	42
Zaránd megye	-	84	43
Arad és Békés megyék	-	85	„
Csanád és Csongrád megyék	-	86	44
Bánság	-	87	44-46
Bánsági vidék	-	88	46
Csik szék (E)	-	89	47
Háromszék és Felső-Fehér megye (E)	-	90	„
Brassó vidék (E)	-	91	48
Fogarás vidék (E)	-	92	„
Köhalom, Nagy-Sink, Ujgyház és Szeben szék (E)	-	93	„
67—93 §. összefoglalva	-	94	49

III. Általános rész.

II. fekvése	-	95	49
II. kerületei	-	96	„
II. nagysága, népessége, nemzetiségei	-	97	50
II. vallásra nézve	-	98	„
Helységek száma	-	99	51
Gőzhajók, vasutak, távirtda	-	100	„

Figyelemztetés: A helynevek jobb vállára irt számok, ugyanannyi ez er lakost jelentenek; 5 ezernél kevesebb, ritkán van följegyezve. — v. város t jelent.

(E) a tartalomban, az er d é l y i megyéket jelöli.

.

.

.

AMAGYAR KORONA ORSZÁGAINAK TÉRKEPE

népiskolák számára
F.SZABÓ SÁMUEL.

„Rövid Földrajz”-hoz

Rajzolta
a weimári földirati intézet.
1863.

- Jegy-magyarázat.**
- főváros.
 - 25 ezernél népesebb város.
 - 10-25 ezer költi
 - 4-10
 - községek
 - faluk.

Értesítés.

Az első kiadáshoz.

E boriték közönbös terét választám néhány tájékozó észrevétel hirnökéül :

Földrajzi dolgozatomnak II-ik része — tervem szerint — utasítás leend, tanítók, III-ik része olvasókönyv, gyermekek számára. Az első részben mellőzött, vagy alig érintett tárgyak ilyszerű különválasztását czélszerűbbnek tartottam: a szokásos, zagyva adatokkal tarkított, emlékezet-fárasztó előadásnál.

Rendszerem gyakorlatilag fejlett ki tanítás közben; növést, úgyszólván, nyomról-nyomra tudom kísérni. Oly általános elvet kerestem, mely a természet állandó művein, a felület alakulatán alapszik; mely az ingadozó politikai viszonyokkal nem ütközhetik össze; s melyet az előismeretek megszerzése után, e hazában minden vidék növendékei követhetnek.

Néhol kénytelen voltam az egymástól eltérő statistikai zavarban halászni; e bajon csak akkor lesz segítve: ha jobb viszonyok közt, hű adatok jönnek létre. Addigis minden utasító figyelmeztetést szívesen fogadok.

Iráom Marosvásárhelytt 1861 márczius 10-ikén.

A második kiadáshoz.

A földrajz jó térképek nélkül csak üres névhal-
maz. Mult évben az idő rövidsége miatt nem segíthettem e
hiányon; most — költséget, fáradságot nem kimélve — igye-
keztem kicsinyben a lehető legjobbat adni a tanuló kezébe.

A térkép tervem és utasításom szerint, ifj. **Péterfi
Károly** vázolata után készült.

E kiadást gondosan átnézve, miután térképre is támasz-
kodhattam: kivált a természeti részt kissé bővítettem.

Ösztönzött erre a pártfogás is, melyben szerény mű-
vem részesült. Tankönyvül használják tudtomra erdélyi ref.
főiskoláink és gymnasiumaink mindnyájan s elemiskoláinknak
is egy része, hová az 1-ső kiadás eljuthatott; sőt a Király-
háigóntúli részben is egy pár helytt.

A **II**-ik rész a jövő év folytán kerül ki sajtó alól; ezt
követendi, mihelyt a nagyszámú adatok rendezésével elké-
szülhetek, a **III**-ik rész.

Marosvásárhelytt 1862 szeptember 23-ikán.